

SOMORJAI ÁDÁM OSB

AGOSTINO CASAROLI BÍBOROS LEVÉLTÁRI HAGYATÉKA

Életrajzi elemek

*Agostino Casaroli*t a szakirodalom általában bíborosként említi. Nem alap nélkül, mert élete végén bíborosi rangot élvezett. Ugyanakkor nem helyes őt bíborosnak tartani pl. 1963-ban, amikor életében először járt szocialista országban, így Magyarországon és Csehszlovákiában, mert ekkor az egyházi ranglétrán ugyan fontos, de még mindig nem püspöki, érseki címmel rendelkezett, hanem a Vatikáni Államtitkárság vezető funkcionáriusai közé kerülve, *monsignore*, azaz pápai káplán, majd pápai prelátus volt.

Agostino Casaroli 1979-től *Őszentsége* államtitkári tisztségét töltötte be, ami a pápa után a második hivatali munkakör a Vatikánban, ekkor lett bíboros,¹ kinevezésére a francia *Jean Villot* bíboros államtitkár, korábbi hivatali főnöke halálát követően került sor, s ezt a munkakört tizenegy esztendőn át töltötte be. Majd hivatalát átadva *Angelo Sodanónak*, élete végén a Vatikán állam területén lakott és 1998-ban halt meg. Címtemplomában temették el, a római belváros, a Velence-tér (Piazza Venezia) közelében, a Pápai Gergely Egyetem (jezsuita egyetem) épületének tőszomszédságában. Így az egyetem magyar hallgatói, ha befordulnak a minoriták által kezelt *Santi 12 Apostoli* templom sarkán, arról a térről, ahol hagyományosan a szakszervezeti kezdeményezésű tüntetések indulnak, az ő közelében vannak.

Casaroli neve a vatikáni keleti politika, német nevén *ostpolitik* révén lett ismert és megkerülhetetlen. Sokan neki tulajdonítják annak érdemét, a dialógust a szocialista országokkal és néhány egyezmény megkötését. Aki azonban úgy véli, hogy ő találta ki és irányította az *ostpolitik*ot, nem gondolja végig, hogy feladata inkább a frontmunka végrehajtása volt, és előjárói szándékait váltotta aprópénzre. Emlékirataiban leírja, milyen érzés volt számára, aki korábban a Vatikáni Államtitkárságon a latin-amerikai országok ügyintézője volt, ott állni a vasfüggőnynél az esti sötétben és várni az ismeretlen világ küldöttjeire, hogy kocsival budapesti tárgyalásai helyszínére vigyék. Ezt a jelenetet idézi fel Casaroli emlékirataihoz írt bevezetőjében hivatali munkatársa, majd az államközi kapcsolatok terén utódja, *Achille Silvestrini* is,² hangsúlyozva, mennyire újszerű, „ugrás a

¹ 1979. április 28-án pro-államtitkár, majd miután II. János Pál pápa bíborossá kreálta, ugyanazon év július 1-től bíboros államtitkár.

² Achille Silvestrini (1923–), r. kat. pap 1946-tól, 1953-tól a Vatikáni Államtitkárság szolgálatában, 1958-tól Domenico Tardini bíboros államtitkár személyi titkára, ezt a munkakörét megtartotta Amleto Giovan-

sötétbe” volt az egész helyzet. Annyit tudott csak készülni teljesen új feladatára, hogy – mint írja szintén az emlékiratokban – bevette magát a bécsi nunciatúra levéltárába és tanulmányozta azt, ami ott megtalálható volt.³

Ezzel a kérdéssel a szakirodalom ismételtlen foglalkozott,⁴ így arra helyeznénk a hangsúlyt, hogy több véletlenszerű mozzanat összjátéka révén vált Casaroli a vatikáni keleti politika mesterévé. Ennek fontosabb mozzanatai: A II. Vatikáni Zsinat első időszaka, XXIII. János pápa nyitási szándéka, audienciája a magyar püspököknek 1962 októberében, a budapesti kormány tárgyalási szándéka, *Hamvas Endre* csanádi püspök, a Magyar Katolikus Püspökkari Konferencia ügyvezető elnökének⁵ 1963. januári pozitív válasza, továbbá a nemzetközi konzuli egyezmény aláírása Bécsben. Hamvasnak és *Brezanóczy Pál* egri apostoli kormányzónak nem kellett Rómába utaznia, mert tárgyalópartnerük, Agostino Casaroli, a Vatikáni Államtitkárságon a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának altitkára, tehát második embere, éppen Bécsben, az apostoli nunciatúrán tartózkodott. Elegendő tehát Bécsbe menni. Casaroli, a nemzetközi konzuli egyezmény aláírása céljából utazott Bécsbe, hogy a Vatikán részéről ő lássa el kézjeggyével az egyezményt.

Ez a mozzanat azért is érdekes, mert a keleti politika gyümölcseként, 1975. augusztus 1-jén, Casaroli írta alá a Vatikán részéről a Helsinki dokumentumot, amely az emberi jogok elismerését jelentette a szocialista országok részéről. A Casarolival foglalkozó – főleg olasz nyelvű – szakirodalom ezt úgy ünnepli, mint a keleti politika révén és annak megkoronázásaként a Vatikáni visszatérését a nemzetközi diplomácia porondjára. Ismeretes, a napóleoni háborúkat lezáró bécsi kongresszus, tehát 1815 óta a Vatikán nem volt jelen, hiszen az Egyházi állam 1870-ben megszűnt, és a Lateráni Egyezmény keretében újra felállított Vatikán városállam (1929) nem volt partner a nagyhatalmak diplomáciai játékaiban.⁶ A szakirodalom kiemeli továbbá, hogy ilyen lényeges dokumentum aláírásával történt mindez, amely alapját jelentette a szocialista országokban kezdődő emberjogi mozgalmaknak, így a legjelentősebb lengyelországinak, a szolidaritás mozgalomnak és hozzájárult az *annus mirabilis*, a csodák éve, magyarul rendszerváltás vagy rendszerváltozás feltételeinek kialakításához. Tegyük hozzá, hogy a helsinki dokumentumot abban az esztendőben írták alá, amelyben meghalt a hidegháború korának egyik legnagyobb képviselője, Mindszenty József.⁷

Casaroli kulcsélménye, hogy a bécsi találkozás után Budapesten tárgyalt az Állami Egyházügyi Hivatal vezetőivel és – megfelelő diplomáciai előkészítést követően – az

---

ni Cicognani bíboros államtitkár szolgálatában is. Címzetes novalicianai érsek 1979-től, egyben a Vatikáni Államtitkárság Államok első szekciójának, az Egyházi Közügyek Tanácsának (fennállt ilyen néven 1968–1987 között) titkára, 1988-tól bíboros, egyben az Apostoli Sznigatúra (A Római Katolikus Egyház Legfelsőbb Bírósága) prefektusa, 1991–2000 között a Keleti Egyházak Kongregációjának prefektusa.

³ CASAROLI, 2001. 7sk.

⁴ FEJÉRDY, 2006. 68–81.; SOMORJAI, 2009. 6. sz. 469–474.

⁵ De iure Mindszenty bíboros volt az elnök, aki azonban az idő szerint kényszerűen a budapesti amerikai követségen tartózkodott, így főpásztori és MKPK elnöki teendőit nem tudta ellátni.

⁶ Így pl. nem elhanyagolandó körülmény, hogy a Vatikán, nem lévén hadviselő fél, nem volt jelen az első világháborút lezáró Párizs-környéki békeszerződések, így a trianoni békeszerződés aláírásakor és a második világháborút lezáró párizsi békeszerződés aláírásakor sem.

⁷ Néhány hónappal korábban, 1975. május 6-án hunyt el. Életrajzához legújabban lásd: BALOGH, 2015.

amerikai követségen Mindszenty bíborossal. Ezt követően Csehországba utazott, ahol szintén tárgyalt állami vezetőkkel és Jozef Beran prágai érsekkel. Rómába visszatérve több részletes jelentést írt és adott át hivatali előjáróinak.⁸ A súlyos beteg XXIII. János pápa is fogadta, tudomásul véve tárgyalásainak tényét. 1963 júniusában János pápa meghalt, és a bíborosi testület megválasztotta Montini milánói érseket, korábban hosszú ideig a bíboros államtitkár helyettesét, aki VI. Pál nevet vette föl. Hivatali teendői között az elsők közé tartozott, hogy július elején összehívta az Államtitkárság (akkor) első szekciójának a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának bíborosi bizottságát, ahol fölterte a kérdést, hogy tovább menjenek-e a XXIII. János pápa által megkezdett úton. A bíborosi bizottság dokumentumait, mint a Casaroli Levéltár részét, nyomtatásban olvashatjuk:⁹ a javaslat az volt a pápa felé, hogy folytassák a dialógust a kommunista államokkal. A vatikáni diplomácia korábban nem a párbeszédet kereste, hiszen a másik fél nem volt dialógusképes, hanem a behatolás lehetőségeit, ezért mind a húszas években, mind a második világháború után, egy második, földalatti egyházi hierarchia kialakításán fáradozott. Eredménytelenül, mert ezeket az állam által el nem ismert, illegálisnak nevezett püspök-kinevezéseket és -szenteléseket követően – legalábbis a Szovjetunióban – minden érintett újonnan szentelt püspököt letartóztattak, így az egyház éppen a legkiválóbb embereit veszítette el. Szükséges volt tehát a tárgyalásos megoldás, ezt ismerte fel előbb XXIII. János, az általa meghirdetett II. Vatikáni Zsinat, majd a bíborosi bizottság és maga VI. Pál is. Casaroli tehát ennek az új irányvonalnak vált a szakemberévé, nem utolsósorban éppen azért bízták rá a folytatás kialakítását, mert altitkárként Bécsben belekerült az események középpontjába, elsőként ismerte meg a magyar és a csehszlovák állami felet és vette fel a személyes kapcsolatot a két magyar egyházi vezetővel, akikkel korábban nem volt személyes kapcsolat. Tehát Casarolinak volt hely- és személyi ismerete, valamint megvolt a rangja ahhoz, hogy tárgyalófélnak fogadják el. Ezen az úton indult el tehát fölfelé a hivatali ranglétrán.

Eme hosszúra nyúlt bevezetést követően célszerű közelebről is megismerni Agostino Casarolit, mert fölvetődhet a kérdés, hogy miért éppen őt emelték ki a számos szentszéki diplomata közül, pl. altitkárrá. A választ abban találtuk meg, hogy miután befejezte tanulmányait a Pápai Egyházi Akadémián, ahol a szentszéki diplomatakat képezik,¹⁰ és doktorált a Pápai Laterán Egyetemen,¹¹ előjárói nem helyezték ki vala-

⁸ Casaroli 1963. május 18-án kelt följegyzése Cicognani bíboros államtitkárhoz a magyar kormány képviselőivel folytatott megbeszélésekről (öt melléklettel) olaszul megjelent: BARBERINI, 2008. 52–73. – Mindszentyvel kapcsolatban lásd Casaroli 1963. május 10-én írt jelentését Cicognani bíboros államtitkárhoz; olaszul nem jelent meg, magyar fordítása előkészületben: SOMORJAI, előkészületben. – Casaroli egy évvel később, 1964. április 18-án kelt jelentése Cicognani bíboros államtitkárhoz, megjelent: BARBERINI, 2008. 129–145.; Olaszul ismét: SOMORJAI, 2010. 377–393. Magyarul: i. h. 87–103. Lásd még SOMORJAI–ZINNER, 2016. 173–190.

⁹ BARBERINI, 2008.

¹⁰ A Pontificia Accademia Ecclesiastica (Pápai Egyházi Akadémia) – korábbi nevén Pontificia Accademia dei Nobili Ecclesiastici (Az Egyházi Nemesség Pápai Akadémiája – 1701 óta képezi a pápai diplomatakat. Épülete a Vatikán Városállam része, Róma belvárosában, a Pápai Követelenszomszégságban található.

¹¹ CASAROLI, 1939. – Ebben a latin nyelvű munkájában Casaroli a püspök-kinevezéseket vette számba az egész világon. Lásd: SOMORJAI, kézirat. – A témára később is visszatért, lásd országonként készült összeállítását 1974. szeptember 13-ig: La situazione giuridica della religione e della Chiesa cattolica nei vari Paesi (studio aggiornato fino al 13 settembre 1974), Europa. Az országok olasz névsor szerint, köztük:

mely – általában afrikai – nunciatúrára, hogy megkezdje diplomáciai szolgálatát nunciatúrai titkár (ekkor még uditore: ügyhallgató) címmel,¹² hanem az Államtitkárság levéltárába helyezték. A fiatal diplomata munkaidejét letöltve nem hagyta el az államtitkárság levéltárát, hanem ott maradt, naponta hideget ebédelt, hogy jobban megismerje a levéltárát. Hamarosan kiderült, hogy azoknak az ügyintézőknek (minutante), akik hozzá fordultak, nem a korábbi gyakorlat szerinti két hétig kellett várakozniuk az előzmény megtalálására, hanem csak két napig. Casaroli ily módon a levéltár legfontosabb embe-révé vált, mert mindenki hozzáment, és ő még jobban megismerte a levéltárát. Itt töltötte a második világháború időszakát és a háború utáni éveket, míg előljárói innen emelték ki és bízták rá Latin-Amerikát, majd pedig az altitkári teendőket. *Tanulság: akit levéltárba helyeznek tévedésből vagy büntetésből, ne érezze ezt büntetésnek, hanem lehetőségnek. A történészeknek is ajánlható, mert aki egyszer a levéltári dokumentumok közelébe került, az már nem fog tudni újabb tanulmányt írni a szekundér irodalom föllapozásával, hiszen a kérdésre vonatkozóan már látott már eredeti, korábban ismeretlen forrást.*

Casaroli később is fáradhatatlanul írta jelentéseit, beszámolóit, alkalmi és templomi beszédeit, végezte hivatali munkáját, utazásait, tárgyalásait. Ezek egy része megjelent, nagyobb részének dokumentációját pedig magánlevéltárában találjuk meg.¹³

Bíboros államtitkárként érdeme, hogy 1986-ban, – II. János Pál pápa megbízásából és az ő nevében – meghirdette a levéltári fondok megnyitását 1922-ig. Így, többes számban, amelybe beleértette azt a levéltárát is, amelyben életének jelentős részét töltötte.¹⁴

Casaroli magánlevéltárának sorsa¹⁵

A Vatikánnál szolgálatot teljesítő főpapok magánlevéltárára vonatkozó vatikáni rendelkezések szerint – amennyiben az illető a Vatikán Városállam területén halt meg – a halálhír vételét követően rövid időn belül hivatalból kiszáll a Vatikáni Államtitkárság levéltárosa, megtekintí a hagyatékot, és különválasztja azt az iratanyagot, amely az elhunyt egykori hivatali tevékenységével kapcsolatos, mert az hivatali titkot képez. Magyar szempontból ilyen volt Zágon József prelátus levéltári hagyatékának sorsa, aki 1975. augusztus 12-én halt meg, és a hagyatékának egy része bekerült a Vatikáni Államtitkárságra. A vatikáni előírások szerint csak akkor lesz tanulmányozható, amikor a bekerü-

---

„Ungheria”. Jelzete: Vatikáni Államtitkárság Történeti Levéltára: Segreteria di Stato, Sezione per i Rapporti con gli Stati, Fondo Casaroli, 132. doboz. Vö. AGOSTINELLI–NIRONI, 2010. 636–638.

¹² A pápai diplomáciában ma ennek a másodosztályú nunciatúrai titkár cím felel meg, négy év elteltével lehet előléptetni elsőosztályú nunciatúrai titkárnak. Majd újabb négy év elteltével az előléptetés a másodosztályú nunciatúrai tanácsos címre esedékes, ezt követi újabb négy év elteltével az elsőosztályú nunciatúrai tanácsosi címre való kinevezés. A diplomáciai szolgálat 16. évét követően esedékes a nunciusi kinevezés, érseki rangban. Jelenleg az Apostoli Szentszék mintegy 170 országgal tart fenn diplomáciai kapcsolatot, mintegy 140 székhelyen.

¹³ Államtitkári minőségében elhangzott fontosabb megszólalásait megtaláljuk a Vatikán internetes honlapján, ahonnan több szöveg letölthető eredeti nyelven:

http://www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/card-casaroli/index-casaroli_it.html (Letöltés: 2016. szeptember 15.)

¹⁴ Ezzel kapcsolatban lásd írásunkat: SOMORJAI, 2016. Különösen 245. skk.

¹⁵ Innentől részletet közlünk a készülő kötetből: SOMORJAI, előkészületben.

lési esztendő dokumentumait megnyitják a kutatók előtt.¹⁶ Az emeritus bíboros államtitkár esetében azonban a megszokott gyakorlattól eltérően jártak el.

Casaroli magánlevéltára – 1998-ban bekövetkezett halála után – kikerült a vatikáni területen lévő lakásból és Vatikánállam területéről is és unokahúgának, az örökös *Orietta Casaroli* adományaként, magánjogi hagyatékként minőségben, előbb a bíboros egykori egyházmegyéje, Piacenza területére, Bedóniába került, s a hagyatékként legnagyobb része ott is maradt, így a kb. 3200 kötetből álló magánkönyvtár, a 196 fényképalbum és a fotóanyag.¹⁷ A kisebbik rész, azaz a levéltár sorsa, hányattottabb: 2001-ben a közeli Pármai Állami Levéltárban letétként helyezték el, feldolgozása 2000 júniusában kezdődött meg, rövid leírása 2006-ban jelent meg nyomtatásban.¹⁸ A publikált leírásból azonban csak annyit tudunk meg, hogy Magyarországot is feltüntetik az érintett országok listáján.¹⁹

Ezt a levéltári hagyatékkot az olasz szakirodalom *Archivio Casarolinak* ('Casaroli-Levéltár') nevezte el, feldolgozása az elmúlt években nagy léptekben haladt előre. Nem tisztünk felsorolni a vonatkozó konferenciákat, csak megemlítjük, hogy a Casaroli Egyesület²⁰ 2001-től évente, majd ezt követően ritkábban tartott rendezvényeket.²¹ Ezt követően „Az Apostoli Szentszék és a XIX. századi politika” című könyvsorozat egyes köteteinek szerkesztése és bemutatása kapcsán tartottak konferenciákat, utóbb Casaroli bíboros születésének centenáriuma adott rá alkalmat.²² Ezen hangzott el *Pietro Parolin* bíboros államtitkár előadása, amelynek szerkesztett változata: „*Ostpolitik?* No, *Ostpastoral*” címmel jelent meg.²³ Az említett könyvsorozat szerkesztőjének, *Alberto*

¹⁶ Egyik kortanú elbeszélése szerint éppen Mons. Casaroli lett volna az, aki ezt a rendelkezést végrehajtott volna Mons. Zágon József halálát követően annak Santa Maria Maggiore-i kanonoki lakásában, amely vatikáni területen van. Ezt a véleményt a magunk részéről pontosítottuk: nem volt szükség arra, hogy maga a hivatali előjáró szálljon ki, amikor megvolt rá a megfelelő hivatalos személy. Lásd: SOMORJAI-ZINNER, 2010. 150. 36. j.

¹⁷ Leírását lásd: TRUFFELLI, 2006. 295–343. Figyelmünket fölkellették a magyar vonatkozású fényképek, főleg 7–18. sz. tételek: a fényképek dátuma 1969. február 17., 1976. február 24., 1980. 1983. (I. m. 306.); videófelvételek: 6. dobozban 1990. február 8-ai felvétel, továbbá hat perces nyilatkozata Mindszenty bíborosról. (I. m. 316.)

¹⁸ AGOSTINELLI–NIRONI, 2010. 345–369.; Ugyanitt a letét elhelyezésének és feldolgozásának leírása, dokumentálása, 347–348.

¹⁹ I. m. 362.

²⁰ Az egyesület neve: „Associazione Centro Studi Card. A. Casaroli”, székhelye: Bedonia.

²¹ Lásd: www.cardinalcasaroli.org/convegni/index.asp [Az internetes helyek letöltése 2017 februárjában.]

²² A konferencia címe: „Agostino Casaroli: lo sguardo lungo della Chiesa”, Piacenza, 2014. november 21–22.

²³ PAROLIN 2014. 4. – Lásd még az Államtitkárság Államok közti kapcsolatokért felelős érsek-titkárának budapesti előadását: GALLAGHER, 2015. 29–33. – A kérdés tágabb összefüggésbe is elhelyezhető, mert Gallagher érsek hivatali elődje, *Dominique Mamberti*, 2014. szeptember 26-án „Pastoral Responsibility and/or Evangelical Witness. The Vatican »Ostpolitik« during Pius XII, John XXIII and Paul VI: Historical and New perspectives” címmel, a Római Magyar Akadémián tartott konferencia nyitó beszédében a vatikáni keleti politikát „korlátozott siker”-nek nevezte: „Comme le soulignait l’archevêque Dominique Mamberti dans son discours d’inauguration du colloque – paroles qui reflètent peut-être aussi la position officielle du Vatican – on ne peut évaluer l’Ostpolitik que comme »un succès limité«. Seule une analyse nuancée et centrée sur les sources des motivations des centres de Rome et Moscou, et des Églises locales, complétée par un dialogue entre les différents courants de recherche, permet de mieux connaître et comprendre les contraintes qui définissaient la marge de manoeuvre des

Melloninak,²⁴ fontosabb vonatkozó kötetei gyors egymásutánban jelentek meg.²⁵ Különösen *Giovanni Barberini* forráskiadása érdemel nagyobb figyelmet, mert bőven válogatott a vatikáni keleti politika forrásvidékéről.²⁶ A kérdés egyik legalaposabb olasz nyelvű feldolgozója Barberinitől eltérő módszerrel dolgozott, nem közöl forrást, viszont bőven idéz, kommentál, és a történész igényével értékel.²⁷ A két szerző ily módon szerencsésen kiegészíti egymást, és újabb kérdéseket vet föl. A Casaroli-fond általuk felhasznált anyagára – és kritikánkra – lásd táblázatos összefoglalásunkat.²⁸ A Casaroli-levéltár felhasználásával készült a legfrissebb monográfia, *Morozzo della Rocca* történész tollából.²⁹

2015 áprilisában az Olasz Állam és a Vatikán közötti egyezmény értelmében ez a hagyaték visszakerült a Vatikánba, mivel az nem Casaroli bíboros személyes – mint korábban bizonygatták –, hanem főleg hivatali levéltára volt.³⁰ Az irategyüttes a Vatikáni Államtitkárság Államközi Kapcsolatok Szekciójának Történeti Levéltárában a „Fondo Casaroli” elnevezést kapta, azért célszerű a 193 levéltári dobozból álló mintegy 20 folyóméternyi anyagot magyarul is *Casaroli-fond*nak nevezni.³¹

A Casaroli-fond levéltári jelzetei

A korai publikációk, így Barberini, AC b. 1 f. 2,1 típusú jelzetet használtak. Itt az „AC” az „Archivio Casaroli” rövidítése, a „b.” alatt „busta” (doboz), a f. alatt „foglio” (folio) értendő.

Ettől eltér a Casaroli-fond inventáriuma, levéltári leltárjegyzékének a jelzési rendszere, amely 2010-től áll rendelkezésre kéziratan. Ebben témakörök szerint csoportosítják az anyagot, a bennünket érdeklő részek főleg az ún. „Paesi dell'Est: keleti országok”,³² 12. számú fejezetben szerepelnek:

12. KELETI ORSZÁGOK – 1932–1997.

12.1. Magyarország: az Apostoli Szentszék és Magyarország kapcsolatai, 1945–1995.

---

dirigeants ecclésiastiques romains et locaux, et qui limitaient les possibilités du succès.” Lásd: FEJERDY, 2015. 576.

²⁴ Melloni már 2000-ben jelentkezett alapos forrásfeldolgozással. Lásd: MELLONI, 2000. – Mindszenty bíborosra vonatkozó amerikai diplomáciai forrásokatt feldolgoztuk *Az Apostoli Szentszék és Mindszenty József kapcsolattartása*, című trilógiánkban, levéltári leírását pedig lásd az amerikai diplomáciai forrásokról készített repertóriumban: SOMORJAI, 2012.

²⁵ MELLONI, 2006.

²⁶ BARBERINI, 2007., 2008.

²⁷ LAVOPA, 2013.

²⁸ SOMORJAI, 2015. A táblázatot lásd a 280–287. lapokon.

²⁹ MOROZZO DELLA ROCCA, 2014.

³⁰ Lásd: M. P. 2015. – A levéltár magánlevéltár jellegét kívánta elfogadtatni első levéltári leírása is: AGOSTINELLI–NIRONI, 2010. 345–352.

³¹ Ugyanígy nevezi CERNY-WERNER, 2011. 22–24.

³² Számunkra még mindig idegenül hat, de az olasz terminológiában a kelet-közép-európai szocialista országok értendők alatta.

- 12.2. Magyarország: magyarországi utazás (Bécsen át, 1980. szeptember 27–29.), 1978–1980.
- 12.3. Magyarország: hivatalos látogatás Magyarországon a kommunista rendszer bukása után (1990. február 7–12.), 1990.

Roland Cerny-Werner,³³ bizonyára az inventárium ismeretében, a következő módon használta a rövidítéseket: „ASP. Fond. Cas. Ser.: P.d.est. SoSer.: Visite di personalità.” Jelentése: 'Archivio di Stato Parma, Casaroli-fond, Serie: Paesi dell'est, SottoSerie.'

A Vatikáni Államtitkárság történeti levéltárának állományában a jelzete: SS. (Segreteria di Stato), S.RR.SS. (Sezione per i Rapporti con gli Stati), „Archivio Agostino Casaroli”, röviden „Casaroli-fond”, ezt követően a doboz száma, majd a fólió száma („fol.”). Az egyes fóliók csak itt kaptak oldalszámot és eredetjelző bélyegzőbenyomást. – Ugyanez a levéltár őrzi a Casaroli-fond „AA.EE.SS.”,³⁴ illetve 1968-tól a „Consiglio” jelzetű iratit, mert a Vatikáni Államtitkárság Államközi Kapcsolatok Szekciója a vizsgált korban a „Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációja” névre hallgatott.³⁵ Más szavakkal: a Casaroli-fond egy önálló levéltári alegység, a kutatók számára, 2016. október 1-jétől áll rendelkezésre. Az egyes dokumentumok hivatali példányai megtalálhatók ugyanabban a levéltár más fondjaiban, ezek azonban jelenleg még zároltak.

Mivel az „AA.EE.SS.” jelzetek a Casaroli-féle magánlevéltárban is megtalálhatók, arra következtethetünk, hogy Casaroli bíboros a vonatkozó iratok példányait vagy másolatait hivatalából hazavitte, és feldolgozás céljából belőlük némelyeket otthon tartott vagy felejtett. Ugyanakkor, mint azt Lavopa művéről³⁶ szóló és fentebb említett recenzióinkban bizonyítani óhajtottuk, nem minden dokumentumot vitt haza magával vagy őrzött meg magánlakosztályában.³⁷ Ennek következtében a Casaroli-fond szelektív: nem terjed ki az összes vonatkozó vatikáni dokumentumra: azokból egyfajta válogatást ad, de nem nyújt arra nézve sem bizonyosságot, hogy csak azon dolgozott, amit ma ott

---

³³ CERNY-WERNER, 2011. Újabbán CERNY-WERNER, 2015.

³⁴ A szakirodalomban előforduló „AES” rövidítés a Vatikáni Titkos Levéltárban kialakított gyakorlatra utal, mert 2005–2010 között ezt a levéltári anyagot a Vatikáni Titkos Levéltár olvasójában lehetett tanulmányozni.

³⁵ A S. Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari, 1968 után Rendkívüli Egyházi Ügyek Tanácsa (Consiglio per gli Affari Pubblici della Chiesa), 1988 után a Vatikáni Államtitkárság (Segreteria di Stato) Államközi Kapcsolatokkal foglalkozó Szekciója (Sezione per i Rapporti con gli Stati). – Tekintettel arra, hogy ez a Kongregáció 1814-ben alakult meg, a vatikáni levéltárak megnyitásakor anyaga még zárolt maradt. 1923-tól nyitották meg a kutatók előtt az 1846 előtti periódust, 1966 óta 1870-ig, 1978 óta 1903-ig, 1985 óta 1922-ig, 2006 óta pedig 1939-ig lehet tanulmányozni. (Lásd: FEJÉRDY, 2007.) Fejérdy egyes számban és csak a Titkos Levéltárról ír. Az Apostoli Szentszéknek azonban ennél sokkal több levéltára van, így az államtitkársági levéltár nem azonos a Titkos Levéltárral.

³⁶ SOMORJAI, 2015.

³⁷ A Casaroli-fond történetének három periódusát feltételezhetjük. Az első kettő a fond keletkezésével, a harmadik a fentebb leírt módon, annak utóéletével kapcsolatos. Az első periódusban, 1979 előtt, Agostino Casaroli lakosztálya nem volt azonos munkahelyével, ezért esetleges, hogy mit vitt haza, illetve otthonról mit vitt vissza munkahelyére. Feltételezhetően az maradt nála, amivel ő személyesen foglalkozott. A második periódusban Agostino Casaroli bíboros államtitkár (1979–1990) lakosztálya azonos volt munkahelyével, ezért ez a gyűjtemény teljesebb. 1990–1998 között annak rendezésével maga Casaroli bíboros foglalkozhatott, emeritus bíboros államtitkárként bizonyára gyarapította is.

megtalálunk, hiszen hivatali munkáját a hivatali körülmények között végezte. Ezt majd akkor lehet dokumentálni, ha megnyílnak a vatikáni levéltárak vonatkozó fondjai.

A vatikáni keleti politika és Agostino Casaroli

A vatikáni keleti politika a szentszéki konkordatárius politika egyik konkrét változatának tekinthető, amelynek végsősoron lelkipásztori céljai voltak. Ezen a téren sikernek lehetett elkönyvelni az 1964-ben megkötött részleges megegyezést a magyar kormánnyal, valamint a jugoszláv kormánnyal kötött megállapodást. A többi országok esetében erre nem került sor.

A vatikáni keleti politika a II. Vatikáni Zsinaton meghirdetett dialógus egyik formája, amelynek legismertebb képviselője Agostino Casaroli, valamint az őt követő szentszéki diplomaták, így *Luigi Poggi*, *Colasuonno* és mások. Végső soron azonban a két pápa, az úttörő XXIII. János és főleg VI. Pál nevéhez fűződik. 1978-tól új helyzet állt elő, mert maga a pápa is szocialista ország állampolgára volt.

Nincs még feldolgozva a vatikáni apparátusban dolgozó belső ellenzék álláspontjának alakulása, így *Luigi Bongianinó*né, aki előbb Casarolival, majd nélküle járta Magyarországot, majd Piemontban püspökké neveztek ki.

A vatikáni keleti politika értékeléséhez

A vatikáni keleti politika értékelése korántsem egyszerű. Míg az olasz történészek – főleg a Casaroli-Levéltár anyagára támaszkodva – annak pozitívumait láttatják, a magyarországi kortárs és történész emlékezet annak negatívumait. Így szemére vetik annak naivitását, informátlanságát, a nyelv- és helyismeret hiányait, katasztrofális személyi politikáját, amely főleg a püspökkinevezések kritikájában fejeződik ki.

Pozitívumként lehet elkönyvelni azt a tényt, hogy Magyarországon és másutt nem haltak ki a püspökök, mert 1964-ben, 1969-ben, stb. püspök-kinevezésekre került sor, így papot szentelhettek, elláthatták a helyi egyház kormányzását.

Pozitívumnak lehet tartani azt is, hogy sikerült megmenteni azt az alapelvet, hogy a püspököt a római pápa nevezi ki, miután nincs többé apostoli király. Magyarországon a főkegyúri jogra hivatkoztak még a kommunista politikusok is. Ahogy az Apostoli Szentszék nem ismerte el a Horthy-kormányzat idején a kormány főkegyúri jogát – lévén, hogy azt katolikus király személyére vonatkoztatta – így nem ismerte el a kommunista igényt sem a püspök-kinevezésre.

Pozitívumként lehet elismerni végül azt, hogy – bár az egyes püspökök tekintélyét kikezdte a jogos vagy kevésbé jogos kritika – ez a politika biztosítani tudta a hierarchikus egyház fennmaradását úgy, hogy az közösségben maradt Rómával és a világegyházzal. Ez a politika nem volt diadalmenet, hanem a kompromisszumok keresése és megtalálása.

Kitekintés

A Casaroli-fond tüzetesebb vizsgálata fontos lehet mind a Mindszenty-kutatás, mint pedig az Apostoli Szentszék és a Magyar Kormány kapcsolatainak alakulásának értékelése számára. Nem utolsósorban érdemes lesz elemezni 1939-ben írt doktori értekezését, amelyben a püspökkinevezés módjával foglalkozik a régi és az új egyházjog (értsd: 1917. évi Kánonjogi Kódex) szerint, a világ összes országára kiterjedően. Erre a kérdésre később is visszatér.³⁸

Felhasznált irodalom

Levéltári források

Vatikáni Államtitkárság Történeti Levéltára

Segreteria di Stato, Sezione per i Rapporti con gli Stati, Fondo Casaroli.

Szakirodalom

AGOSTINELLIÓ–NIRONI

2010

Inventario Archivio Agostino Casaroli (1861–1999). Szerk. AGOSTINELLI, GIOVANNA–NIRONI, ELENA. Pármai Állami Levéltár, Párma, 2010. Kézirat, 832 p.

BARBERINI

2007

L'ostpolitik della Santa Sede. Un dialogo lungo e faticoso (Santa Sede e politica nel novecento, 6). Szerk. BARBERINI, GIOVANNI. Bologna, 2007.

BARBERINI

2008

La Politica del dialogo. Le carte Casaroli sull'Ostpolitik vaticana (Santa Sede e politica nel novecento 7). Szerk. BARBERINI, GIOVANNI. Bologna, 2008.

BALOGH

2015

BALOGH MARGIT: *Mindszenty József 1892–1975. I–II. köt.* Bp., 2015. 800+760 p.

CASAROLI

1939

CASAROLI, AUGUSTINUS: *De episcoporum nominatione novum ius. Thesis ad lauream in iure canonico obtinendam*, Romae, Pont. Institutu Utriusque Iuris, 1939. Stencilezett, 198 p.

CASAROLI

2001

CASAROLI, AGOSTINO: *A türelem vértanúsága*, Bp., 2001. 414 p.

---

³⁸ Lásd országonként készült összeállítását 1974. szeptember 13-ig: La situazione giuridica della religione e della Chiesa cattolica nei vari Paesi (studio aggiornato fino al 13 settembre 1974), Europa. Az országok olasz névsor szerint, köztük: „Ungheria”. Jelzete: SS. S.RR.SS. Fondo Casaroli, 132. doboz. Vö. AGOSTINELLI–NIRONI, 2010. 636–638.

- CERNY-WERNER
2011
CERNY-WERNER, ROLAND: *Vatikanische Ostpolitik und die DDR*, Göttingen, 2011.
- CERNY-WERNER
2015
CERNY-WERNER, ROLAND: A Regular Visit? The Diplomatic Trip of Agostino Casaroli to East-Berlin and its Reception in East-Berlin and the Vatican. *The Vatican "Ostpolitik" 1958–1978. Responsibility and Witness during John XXIII and Paul VI*. Edited by ANDRÁS FEJÉRDY, Róma 2015. 249–257.
- FEJÉRDY
2006
FEJÉRDY ANDRÁS: A Szentszék kapcsolatfelvételi kísérlete a magyar katolikus püspökökkel 1959 tavaszán. *Valóság*, 49. évf. 2006. 4. sz. 68–81.
- FEJÉRDY
2007
FEJÉRDY ANDRÁS: A Vatikáni Titkos Levéltár legutóbb megnyílt iratanyagáról. A vatikáni levéltár megnyitása(i). *Levéltári Szemle*, 57. évf. 2007. 3. sz. 42–48.
- FEJÉRDY
2015
Fejérdy András. *Revue d'Histoire Ecclésiastique*, 110. évf. 2015. 1–2. sz. 571–576.
- GALLAGHER
2015
GALLAGHER, PAUL RICHARD: Agostino Casaroli és a szentszéki–magyar kapcsolatok. *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015*. Szerk. FEJÉRDY ANDRÁS. Bp.,–Róma, 2015. 29–33.
- LAVOPA
2013
LAVOPA, MARCO: *La diplomazia dei „piccoli passi”*. *L'Ostpolitik vaticana di Mons. Agostino Casaroli*. (Collana Extravagantes 24.) Róma, 2013. 557 p.
- M. P.
2015
M. P.: Il fondo Casaroli trasferito a Roma. *Gazzetta di Parma*, 2015. április 16.
- MELLONI
2000
MELLONI, ALBERTO: *L'altra Roma. Politica e Santa Sede durante il concilio Vaticano II (1959–1965)*. (Testi e ricerche di scienze religiose, Nuova serie 26.) Bologna, 2000.
- MELLONI
2006
Il filo sottile. L'ostpolitik vaticana di Agostino Casaroli. (Santa Sede e politica nel novecento, 4.) Szerk. MELLONI, ALBERTO. Bologna, 2006.
- MOROZZO DELLA ROCCA
2014
MOROZZO DELLA ROCCA, ROBERTO: *Tra Est e Ovest. Agostino Casaroli diplomatico vaticano*. Cinisello Balsamo, 2014.
- PAROLIN
2014
PAROLIN, PIETRO: Ostpolitik? No, Ostpastoral. Cento anni fa nasceva Agostino Casaroli. *L'Osservatore Romano*, 2014. november 23. 4.

- SOMORJAI
2009
SOMORJAI ÁDÁM: Mindszenty József vagy Hamvas Endre? A vatikáni diplomácia, a budapesti rezsim és a Püspöki Kar: kiütkeresés 1963 tavaszán. *Vigília*, 74. évf. 2009. 6. sz. 469–474.
- SOMORJAI
2010
SOMORJAI ÁDÁM: *Az Apostoli Szentszékek és Mindszenty József kapcsolattartása. III/1.* Bp., 2010. 548 p.
- SOMORJAI
2012
Mindszenty bíboros budapesti amerikai követségi tartózkodásának dokumentumai. Repertórium. (The Cardinal Joseph Mindszenty Papers, Subsidia 1.) Szerk. SOMORJAI ÁDÁM. Pannonhalma 2012. 288 p.
Interneten: <http://mek.oszk.hu/13800/13850>.
- SOMORJAI
2015
SOMORJAI ÁDÁM: L'Ostpolitik vaticana e l'archivio Casaroli secondo Lavopa. *Revue de l'Histoire Ecclésiastique*, 110. évf. 2015. 1–2. sz. 273–287.
- SOMORJAI
2016
SOMORJAI ÁDÁM: Kétszáz éves a Vatikáni Államtitkárság történeti – „külügyminisztériumi” – levéltára. Módszertani szempontok a magyar vonatkozású források kutatásához. *Levéltári Közlemények*, 87. évf. 2016. 219–248.
- SOMORJAI–ZINNER
2010
SOMORJAI ÁDÁM–ZINNER TIBOR: Washingtonból jelentjük. A budapesti amerikai nagykövetség Mindszenty bíboros tevékenységére vonatkozó, 1971-ben keletkezett iratai. *Századok*, 144. évf. 2010. 1. sz. 143–196.
- SOMORJAI–ZINNER
2016
SOMORJAI ÁDÁM–ZINNER TIBOR: *A Szabadság térről Washingtonon át a Vatikánba – és vissza. Mindszenty József bíboros, prímás, esztergomi érsek követségi levelezése az Apostoli Szentszékekkel, 1956–1971.* (Veritas Könyvek 4.), Bp., 2016. 766 p.
- SOMORJAI
előkészületben
SOMORJAI ÁDÁM: *Agostino Casaroli bíboros levéltári hagyatéka és Mindszenty József bíboros, 1962–1990.* Előkészületben.
- SOMORJAI
kézirat
SOMORJAI ÁDÁM: *Agostino Casaroli (1914–1998) egyházi doktori értekezésének magyar vonatkozásai.* Kézirat.
- TRUFFELLI
2006
TRUFFELLI, CORRADO: *Antologia Casaroliana. Il filo sottile. L'ostpolitik vaticana di Agostino Casaroli.* (Santa Sede e politica nel novecento 4.) Szerk. MELLONI, ALBERTO. Bologna, 2006.